

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI

FACULTATEA DE LITERE

DOCTORAT ȘTIINȚIFIC ÎN DOMENIUL FILOLOGIE

**INFLUENȚA PSALMILOR BIBLICI ÎN LITERATURA
ROMÂNĂ MODERNĂ: VASILE VOICULESCU ȘI TUDOR
ARGHEZI**

COORDONATOR

PROFESOR UNIVERSITAR DOCTOR MIRCEA MUTHU

DOCTORAND POP (COPTIL) LUMINIȚA

CLUJ -NAPOCA, 2017

ARGUMENT.....	pag. 6
I.PSALMII BIBLICI	
1. PERSPECTIVĂ DE ANSAMBLU ASUPRA PSALMILOR BIBLICI.....	pag. 8
1.1. Autorii Psalmilor.....	pag. 10
1.2. Cultura iudaică și Psalmii; fondul cultural al poeziei biblice.....	pag. 12
2. SCHIȚĂ INTRODUCATIVĂ A PSALMILOR DE LAMENTAȚIE INDIVIDUALĂ	
2.1. Originea psalmilor de lamentație; vocabularul invocării.....	pag. 15
2.2. Structura lamentațiilor.....	pag. 18
2.2.1. Invocarea divinității.....	pag. 18
2.2.2. Plângerea propriu-zisă.....	pag. 19
2.2.3. Alternarea lamentației cu imnul.....	pag. 23
2.3. Motivele lamentațiilor	
2.3.1. Teama de moarte, Sheolul.....	pag. 25
2.3.2. Dușmanii sau adversarii celui drept în imprecății.....	pag. 28
2.3.3. Condiționări umane; boala și păcatul în psalmii de penitență.....	pag. 33
II. TRIADA POEZIEI RELIGIOASE: PSIHOLOGIA PSALMICĂ; SPAȚIALITATE ȘI TEMPORALITATE SACRE; DIVINUL	
1. PSIHOLOGIA PSALMIȘTILOR	
1.1. Experiența religioasă, note definitorii.....	pag. 39
1.2. <i>Homo religiosus</i> : profil psihologic.....	pag. 45
1.3. Tipologie de personalități religioase.....	pag. 50
2 . SPAȚIALITATE ȘI TEMPORALITATE SACRE.....	pag. 57
3. SACRUL.....	pag. 68
III. IPOSTAZIERI ALE POEZIEI SACRE	
1.VASILE VOICULESCU	
1.1. Voiculescu – poet psalmic modern.....	pag. 76
1.2. Ipostaze ale divinului în lamentațiile voiculesciene.....	pag. 83
1.2.1. Divinitatea-Meșteșugar, imaginar poetic mineral	
<i>Ca pe un diamant</i>	pag. 84
<i>Minerul</i>	pag. 91
1.2.2 <i>Deus absconditus</i> , imaginar poetic al debusolării	
<i>Părinte, unde să te caut?</i>	pag. 96
<i>Dezlegare</i>	pag. 101

<i>De profundis</i>	pag. 107
<i>Tâlhar</i>	pag. 114
<i>Vânător</i>	pag. 120
<i>Spovedania</i>	pag. 124
<i>Vaier</i>	pag. 130
1.2.3. Divinitatea - agricultor, imaginar poetic agrarian	
<i>Căzut pe piatră</i>	pag. 134
<i>Altoiul</i>	pag. 138
<i>Bulb trândav</i>	pag. 146
<i>Strig</i>	pag. 152
1.2.4. <i>Deus otious</i> , imaginar poetic apocaliptic	
<i>Sufletul</i>	pag. 158
1.2.5. Dumnezeu-Iahve, imaginar poetic veterotestamentar	
<i>Horeb lăuntric</i>	pag. 166
<i>Așteptare sub cortul pustiei</i>	pag. 171
1.2.6. Dumnezeu-iubire, imaginar poetic erotic	
<i>Întâia dragoste</i>	pag. 179
<i>Ecoul</i>	pag. 185
1.2.7. Dumnezeu -coincidentia oppositorum, imaginar poetic al totalității	
<i>Nebunul</i>	pag. 189
<i>Suprema libertate</i>	pag. 197
<i>Contemporan</i>	pag. 202
1.2.8. Dumnezeu-limita ultimă, imaginar poetic thanatic	
<i>Murind</i>	pag. 206
<i>Spirala</i>	pag. 213
<i>Din pietre grele</i>	pag. 218
<i>Ia-ți sus înapoi</i>	pag. 223
1.2.9. Dumnezeu-lumină, imaginar poetic al lamentației -imn	
<i>Întregire</i>	pag. 226
<i>Povara</i>	Pag. 229
<i>Te aștept: intră</i>	pag. 235
<i>Nu din spaimă</i>	pag. 241
1.2.10. Dumnezeu portretizat printr-un imaginar poetic tehnic	
<i>Zbor</i>	pag. 244

2.TUDOR ARGHEZI

2.1. Receptarea argheziană, între adulare și crucificare.....	pag. 248
2.2. Măștile argheziene sacre.....	pag. 255
2.2.1 Ipostaza de psalmist răzvrătit contra divinității, cel care provoacă instanța divină	
<i>Aș putea vecia cu tovarășie.....</i>	pag. 256
2.2.2. Ipostaza de poet căutător al sacrului	
<i>Sunt vinovat că am râvnit.....</i>	pag. 266
<i>Te drămuiesc în zgomot și-n tăcere.....</i>	pag. 273
<i>Tare sunt singur, Doamne.....</i>	pag.281
2.2.4. Ipostaza psalmistului biblic, cuprins de smerenie și reverență	
<i>Ruga mea e fără cuvinte.....</i>	pag. 289
<i>Ca să te-ating, târâș pe rădăcină.....</i>	pag. 298
<i>Psalmul de tinerețe.....</i>	pag. 302
<i>Doamne, tu singur vād.....</i>	pag. 308
2.2.5. Ipostaza psalmistului confruntat cu un <i>deus absconditus</i>	
<i>Nu-ți cer un lucru prea cu neputință.....</i>	pag. 312
<i>Pentru că n-a putut să te-nțeleagă.....</i>	pag. 318
<i>Călare-n șea, de-a fuga pe vânt ,ca Făt-Frumos.....</i>	pag. 325
<i>Psalmul mut.....</i>	pag. 332
2.2.6. Ipostaza de psalmist thanatic	
<i>Pribeag în șes, în munte și pe ape.....</i>	pag. 337
<i>Când Doamne m-ai făcut mi-ai spus, de-acum trăiește.....</i>	pag. 345
2.2.7. Ipostaza de psalmist -pamfletar; reasumarea imprecățiilor biblice contra dușmanilor	
<i>Vecinul meu a strâns cu nendurare.....</i>	pag. 351
2.2.8. Ipostaza de psalmist care înalță imnuri de laudă	
<i>Făr a te ști decât din presimțire.....</i>	pag. 357
CONCLUZII.....	pag. 365
REZUMATUL TEZEI ÎN LIMBA ENGLEZĂ.....	pag. 370
ANEXE.....	pag. 373
BIBLIOGRAFIE.....	pag. 379

REZUMAT TEZĂ DE CERCETARE

Teza *Influența Psalmilor biblici în literatura română modernă: Vasile Voiculescu și Tudor Arghezi* are drept punct de plecare premisa intertextualității dintre cele două categorii de texte -psalmii biblici și psalmii voiculescieni și arghezieni. Corpusul pe care am lucrat a fost dat așadar de cele două categorii de texte sacre, între care am stabilit continue juxtapuneri și intercondiționări.

Psalmii biblici reprezintă cartea cea mai citită și mai utilizată în ritualul creștin, deoarece cititorul modern se poate regăsi pe sine oglindit în traseul inițiativ deschis de autorii veterotestamentari. Cele 150 transpuneri lirice ale relației omului cu divinul cuprind o gamă variată de sentimente, de trăiri cuprinse între extremele celei mai cumplite deznădejdi și a celei mai exuberante fericiri, adevărate strigăte ale dezamăgirii sau ale frustrării de a se percepe ca fiind refuzat de către sacru.

Capitolul prim al lucrării implică o trecere obligatorie în revistă a teoriilor exegetice biblice relaționate cu autorii Psalmilor, cu intercondiționarea dintre poezia biblică și contextul creării ei într-un cadru liturgic iudaic. Anexele cuprind clasificări ale poeziei biblice, în funcție de organizări ale celor mai reputați exegeți biblici. În ordine logică, am restrâns analiza la psalmii de plângere individuală, identificând o anumită structură -tip care este comună acestora: invocarea divinității, plângerea propriu-zisă-alcătuită la rândul ei din expunere, din întrebarea uzuală *Până când?* și din expunerea motivelor de intervenție. Remarcăm o caracteristică esențială a lamentațiilor biblice, și anume alternarea bruscă și neașteptată a pasajelor de adâncă tristețe cu cele de izbucnire a credinței, a imnului de slavă. Am identificat trei motive ale lamentațiilor: teama de moarte, Sheolul; dușmanii sau inamicii celui drept și nu în ultimul rând, condiția umană supusă bolii și păcatului.

Capitolul al doilea cuprinde identificarea arhetipului psalmic care este prezent în fiecare plângere în parte, indiferent că ea aparține culturii iudaice, sau cele românești. Am identificat astfel existența a trei elemente definitorii care se activează mai apoi în creațiile voiculesciene sau argheziene: o psihologie psalmică, o geografie și o temporalitate mitică și o imagine mereu metamorfozată a divinului.

În primul rând, fenomenul religios, oricât de diversificat ar fi în manifestările sale, implică în mod obligatoriu **o existență religioasă** prin care omul percepe prezența divină în proximitatea sa. Perceperea de cele mai multe ori nu este una lină, ci implică suferințe și coborâșuri, transpuse în ceea ce psihologii religiei numesc ca fiind *noaptea misticilor*. Tocmai din cauza puternicii influențe a factorului afectiv, experiența întâlnirii cu Sacru este greu de definit. Conversiunea reală este cea care asigură pe termen lung congruența lui *homo religiosus*

cu sine însuși, confirmând veridicitatea trăirilor avute, precum și a maturității sale religioase. În al doilea rând, trasarea unui portret psihologic a unei persoane interesate de sacru implică diferențieri obligatorii între religiozitatea intrinsecă și cea extrinsecă (W. Allport), între valori de creație, de experiență și de atitudine (V. Frankl), între sfere cognitive, afective și pragmatice ale personalității (Giorgio Zunini), sau în sublinierea fragilității interioare (Eugenio Fizzotti și Massimo Salustri). Nu în ultimul rând, capitolul dedicat psihologiei psalmice cuprinde o tipologizare a personalităților religioase făcută de către psihiatrul Jordi Font: psihopatologia religioasă a cerului schizofrenic, a cercului paranoid, precum și identificarea depresiilor non-patologice, sănătoase din punctul de vedere al sănătății mintale, care se diferențiază de depresiile patologice ale instabilității emoționale.

Geografia principiilor mitice este al doilea element al triadei psalmice. Ea include delimitarea dintre spațiu profan -spațiu sacru, dintre o organizare după principiile orizontale ale existenței umane, sau principiile verticalității, ale accederii înspre o altă Realitate Absolută. Epifania personală a sacrului în fața lui Moise se transformă în o teofanie națională, care implică mai târziu consacrarea unor locuri sacre precum Templul, Ierusalimul sau Muntele Horeb. Prin extrapolare, orice arhitectură religioasă creștină păstrează același principiu al contaminării de sacru.

Drumul spre Centru reprezintă obsesia oricărui om religios, deoarece doar astfel poate abandona cumplita senzație de gol și de vid existențial în favoarea împlinirii în Sacru. Societățile arhaice aveau o asemenea organizare socială și religioasă în funcție de centru-periferie, sacru-profan, Scara lui Iacov, Muntele sau Arborele sacru reprezintă ipostazieri concrete ale axei lumii, ale Centrului. O altă imagine recurentă a lamentațiilor este timpul magic al începuturilor, *illo tempore* în care omul se întoarce prin medierea ritualurilor și a tradițiilor pentru a se regenera sufletește. Pe parcursul acestora, durata profană a existenței este suspendată în favoarea celei sacre, modernitatea și tradiția devenind complementare și incluzându-se în mod reciproc. Memoria religioasă colectivă este păstrată de autorii psalmilor biblici, și în mod implicit reasumată de autorii români.

Sacrul implică o raportare la valori și norme superioare de existență, care sunt în mod clar opuse celor profane. De remarcat, este faptul că, deși nu orice zguduire emoțională implică sacrul în mod obligatoriu, susține Wunenburger, pe când Rudolf Otto subliniază ideea de irațional din orice manifestare divină. În egală măsură, sacrul implică în mod obligatoriu separarea de orice necurăție, semnificativ fiind întregul ritual al purificării de la Templul iudaic, sau riscurile amestecului din orice societate arhaică (Roger Caillois). În cele din urmă, sacrul

presupune o depersonalizare a eului uman, mai ales în momentele de maximă comuniune sufletească, sau în religia văzută ca loc de întâlnire a divinului (Giorgio Zunini).

Capitolul al treilea, cel mai extins, reprezintă partea practică a lucrării, structurată pe cei doi poeți Vasile Voiculescu și Tudor Arghezi. În analiza psalmilor voiculescieni, am identificat zece ipostaze ale manifestării divinului, fiecare constituindu-se ca o complementaritate a celeilalte.

Astfel observăm un imaginar mineral în care poetul este prelucrat, transformat în calitatea lui de material brut de către o **Divinitate-Meșteșugar** care se implică în mod activ ,care sfredelește, scoate, sapă, conferind astfel valoare psalmistului (*Ca pe un diamant ,Minerul*). La antipod, identificăm un imaginar poetic al debusolării în fața unui **deus absconditus** care își provoacă suferință și anxietate omului. Teama de abandon ,Golul, nu pot fi compensate cu nimic, de aceea strigătele voiculesciene sunt ecouri biblice ale gropii și ale adâncului(*Părinte,unde să te caut Dezlegare ,De profundis ,Tâlhar,Vânător,Spovedania,Vaier*).

O altă ipostază divină este cea de **Agricultor /Semănător** într-un imaginar poetic agrarian al rodirii și al secăturii, al vieții și al morții. Indiferent de transpunerea voiculesciană în sămânță, în copac, sau în bulb de floare, rămâne constantă invocarea divinității pentru a asigura o rodnicie ce întârzie să apară(*Căzut pe piatră, Altoiul, Bulb trândav*). Un alt grup de lamentații sunt centrate pe o divinitate care s-a retras din creație, un **deus otios** căruia nu-i pasă de imaginarul apocaliptic în care rămâne scufundată ființa poetică. Indiferent dacă amenințarea îi vine din principul acvatic(*Sufletul*), sau din cel teluric (*Dezlegare*),Voiculescu nu se poate salva prin forțe proprii, și de aceea invocă divinitatea.

Psalmistul român a declarat în mod repetat preferința sa pentru Vechiul Testament, de aceea nu ne surprinde prezența unui imaginar veterotestamentar al unui **Dumnezeu -Yahve**, care își manifestă prezența în locuri consacrate precum Horebul sau Cortul Întâlnirii. Se prefigurează o întâlnire cu sacrul după modele biblice, reasumate în manieră proprie de către Voiculescu. **Dumnezeu este Iubire**, și poetul reafirmă acest adevăr simplu printr-un imaginar erotic în lamentații precum *Întâia dragoste* sau *Ecoul*.

Toate perspectivele divine surprinse în prealabil sunt unilaterale, iar poetul român râvnește să ofere un imaginar poetic al totalității, **un Dumnezeu -coincidentia oppositorum** în care contrariile coexistă. O va face în *Nebunul*, în *Suprema libertate* și în *Contemporan* ,dorind să distrugă limitele spațiale și temporale care îl separă de Tot. Imaginarul thanatic este și el prezent la Voiculescu, mai ales dacă avem în vedere faptul că obsesia morții răzbate din fiecare lamentație biblică. O **divinitate-limita ultimă** este invocată de către un poet speriat de trecerea

dintre lumi (*Murind*), de trăirile sale obsesive (*Spirala*), de propria interioritate thanatică (*Din pietre grele*), sau de mult așteptata izbăvire din granițele înguste ale condiției limitate (*Ia-ți sus înapoi*).

Alternarea dintre lamentația cea mai descurajatoare și imnul gloriicator este o caracteristică definitorie a psalmilor biblici, de aceea nu se surprinde să regăsim acest gen mixt și la Voiculescu. Din când în când apăsarea sufletească se ridică, și inima înalță imnuri de laudă Creatorului, unei **divinități luminoase**. O ultimă reprezentare a divinității este cea care împrumută termeni **dintr-un imaginar poetic tehnicist**, urcușul mistic fiind reprezentat prin cuvinte din câmpul lexical al zborului în general, al avionului în particular.

Dacă în cazul lui Voiculescu liniile de forță ale clasificărilor făcute sunt centrate pe divinitate, am simțit nevoia unei echilibrări, și în cazul arghezian am organizat discursul exegetic în funcție de măști lirice ale psalmistului. Opt asemenea ascunderi poetice, toate având la bază aceeași motivație -găsirea și păstrarea divinului.

O primă ipostază argheziană este a **psalmistului răzvrătit contra divinității**, cel care provoacă instanța divină prin afișarea unei pseudo superiorități (*Aș putea vecia cu tovarășie*). Mai apoi poetul abordează un alt *modus operandi* și devine hoț sau vânător al ordinii sfinte, în ipostaza **de poet -căutător al sacrului**. Va adopta această mască în *Sunt vinovat că am râvnit* sau în *Te drămuiesc în zgomot și-n tăcere*.

Ipostaza de psalmist-copac presupune un imaginar vegetal al sinelui, la fel cum o făceau odinioară și psalmiștii biblici. Ideea centrală în jurul căreia se organizează lamentațiile de acest gen este aceea a fertilității sau a secăturii ființei umane în funcție de prezența sau de absența divinității. Semnificative sunt *Altoiul* și *Strig*. Nu lipsește, bineînțeles, nici ipostaza **psalmistului biblic, cuprins și de reverență față de Creator**, ca o modalitate de contrabalansare a rebeliunii și a răzvrătirii luciferice. Smerit, Arghezi se va raporta la sacru în *Ruga mea e fără cuvinte* în *Ca să te-ating, târâș la rădăcină*, în *Doamne ,tu singur vād că mi-ai mai rămas* .

Psalmiștii biblici se lamentau de faptul că Dumnezeu alegea să își ascundă fața când aveau cea mai mare nevoie de intervenția lui. La fel o va face și Arghezi, **în ipostaza sa de psalmist confruntat cu un deus absconditus** (*Nu-ți cer un lucru prea cu neputință, în Pentru că n-a putut să te-nțeleagă* , în *Călare-n șes, de-a fuga pe vânt, ca Făt-Frumos*, sau în *Psalmul mut*).Și la Arghezi întâlnim ipostaza de psalmist thanatic, obsedat de încorsetarea lui în Marele Ocol, metaforă sinonimă cu Locuința Morților biblică (*Pribeag în șes, în munte și pe ape*),sau speriat de o divinitate care a creat lumea ca un imens cimitir. (*Când m-ai făcut mi-ai spus ,de-acum trăiește*).

Dușmanii celui drept constituiau o grea încercare pentru poetul biblic, care era tributar teoriei recompensei din mentalitatea iudaică. Motivul biblic al celor aroganți, care nedreptățesc pe alții, care își bat joc de cei sărmani și săraci este preluat de Arghezi în lamentația-pamflet *Vecinul meu a strâns cu nendurare*. Ipostaza este cea **de psalmist-pamfletar care reasumă imprecățiile biblice**. Ultima mască argheziană este cea de **psalmist care înalță imnuri de slavă**, după șablonul biblic, model prezent și la Voiculescu. *Fără a te ști decât din presimțire* este lamentația-imn al împăcării cu divinul.

Așadar, prin creațiile psalmice ale celor doi poeți interbelici am demonstrat existența unui model psalmic de lamentație individuală în literatura română interbelică. Rămâne ca și punct de pornire pentru o cercetare viitoare dilema cu care rămânem la final. În ce măsură psalmii lui Ștefan Augustin Doinaș sau ai lui Blaga se pot supune aceleiași abordări hermeneutice? În ce raport se actualizează în creațiile celor doi arhetipul psalmic? care sunt ipostazele divinului sau ale umanului în lamentațiile lor? Care este perspectiva soteriologică care răzbate din versurile psalmice blagiene? Deocamdată rămân incertitudinile, dar sperăm într-o transformare a lor în certitudini.

CUVINTE CHEIE

Intertextualitate, lamentații biblice, măști poetice, ipostaze ale divinului, spațialitate și temporalitate sacre, psihologia psalmică